

KİMYANIN TƏDRİSİNDƏ ONLAYN TRENAJORLARDAN İSTİFADƏ

N.Ə. Abışov, Y.İ. Cəfərov, S.İ. Baxşıyeva

Bakı Dövlət Universiteti

Xülasə: Ali məktəb tələbələrinin və orta məktəb şagirdlərinin praktik bacarıqlarının qiymətləndirilməsində virtual interaktiv trenajorlardan istifadənin səmərəliliyi təhlil olunur. Test tapşırıqları tələbələri daha intensiv və optimal tədris texnologiyasına yiyələnməsinə yönəldir, kimya fənninin tədrisində öyrənilən didaktik problemlər üçün motivasiyanı artırmağa kömək edir. Kimya fənni ilə yanaşı fizika, riyaziyyat, biologiya fənlərinin tədrisində interaktiv trenajorlardan istifadə üsulu düşüncə, nitq, yaddaş fəaliyyətini xarakterizə edən göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır və təhsil prosesinin vacib bir hissəsini, yəni tələbənin müstəqil işini stimullaşdırır.

Açar sözlər: kimya trenajorları, video oyunları, virtual trenajorlar, interaktiv trenajorlar.

Trenajorlar müstəqil formada və ya müəllim rəhbərliyi altında şagirdlərin bilik, bacarıq, vərdişlərini praktiki cəhətdən inkişaf etdirərək təhsil almağa imkan verən təlim metodudur. Trenajorların köməyi ilə kifayət qədər xüsusi tapşırıqlar həll olunur. Kimya fənninin tədrisində trenajorlardan istifadə şagirdlər üçün tədrisi daha əyani edir və qavranılması çətin olan mövzuları daha əlçatan edir. Trenajorların əsas məqsədi şagirdlərin bilik, bacarıqlarının yoxlanılması və beyin əzələsinin inkişaf etdirilməsidir. Kimya trenajorları müxtəlif üsullarla: test, çalışma, video oyunlar vasitəsilə istifadə edilə bilər. Trenajorlar kimya fənni ilə yanaşı fizika, riyaziyyat, biologiya və bir sıra humanitar fənlərin tədrisində istifadə olunur. Trenajorlar şagirdlərin duyğularına təsir göstərir, onları aktivləşdirir və buna görə də onlar yalnız təhsil problemlərini həll etmək üçün deyil, həm də təhsil işinə marağı gücləndirmək üçün istifadə olunur.

Tələbənin virtual trenajorlardan istifadə edərək bir komandada ünsiyyət qurma bacarıqlarını və öz araşdırmalarını təqdim etmək bacarığını inkişaf etdirdiyini və birləşdirdiyini sübut edir. Multimediyanın geniş imkanları və daha aşağı maliyyə xərcləri ilə birlikdə bu istiqaməti çox cəlbedici edir. Adətən material miqdarı ilə məhdud olan dərslərdən fərqli olaraq, onlayn trenajorlar çoxlu sayda istinad materiallarını daxil etməklə kifayətlənir, eyni zamanda daha tez-tez yenilənir, bütün metodistlər qrupu onları yaxşılaşdırmaq üçün çalışır. Virtual interaktiv trenajorlar praktiki vərdişlər tətbiq etmək və tələbələrin özlərini öyrənmək üçün hazırlanmış interaktiv multimedia trenajorlarının kompleksidir. Trenajorlar dünyanın bir çox probleminin həlli üçün əvəzolunmaz həll etmə

metodologiyasıdır.

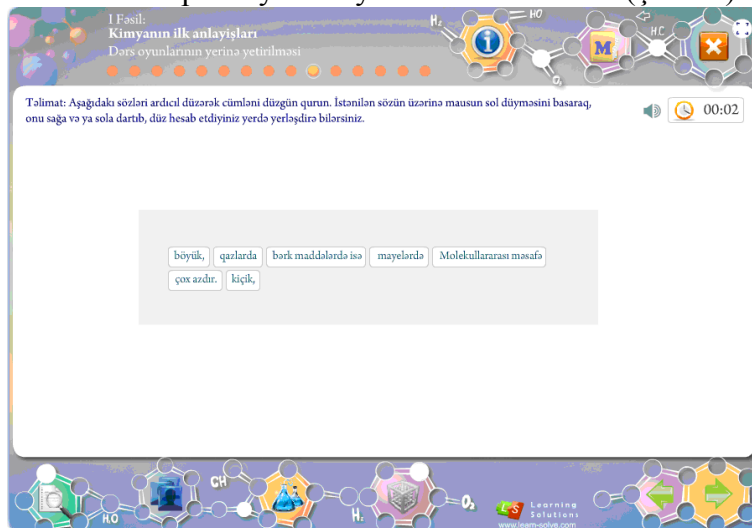
Tarixin ən məşhur və uğurlu trenajor məhsulu video oyunudur. Video qeydlər şagirdlərin buraxdıqları səhvləri təhlil etməyimizə və sonrakı dərslərdə düzəlişlərinin gedişatına nəzarət etməyimizə imkan verir. Video oyunları vasitəsilə kimyaya aid eyni növ məsələ həlləri dəfələrlə təkrarlanmaqla və lakin hər dəfə eyni nəticəni almayıb səhvləri ilə qarşılaşmaqla şagirdlərin mövzunu daha yaxşı, dərinlən qavramasına yardımçı olur. Trenajorlardan istifadənin ən vacib üstünlüyü materialların sürətli işlənməsi və vaxta qənaət edilməsidir. Trenajorlar bilik və bacarıqları asanlıqla qiymətləndirməyə kömək etdiyi və tərəqqini izlədiyinə görə həqiqətən əlverişlidir. Uzun müddət keçdikdən sonra da onlara qayıda və artıq yeni bir səviyyədə keçilənləri təkrarlamağa bilərsiniz. Kimyadan olan mövzuların şagirdlərə oyun şəklində çatdırılması ilk növbədə zəif və orta səviyyədə oxuyan şagirdlərdə fənnə həvəsin artırılması məqsədi güdür.

Kompüter tapşırığında imtahan verən şəxs klaviaturaya və ya kompyuter siçanın düymələrinə basmaqla cavab verir. Elektron təhsil üçün proqram təminatının analizinin göstərdiyi kimi (E-learning), test tapşırıqlarının yeni formaları əsasən iki kompüter texnologiyasının istifadəsinə yönəlmişdir:

«hot spot» texnologiyaları, daha doğrusu monitorun tələb olunan sahəsində kursurun vəziyyətinin seçimi və bu seçimin siçanın düyməsinə basmaq yolu ilə həyata keçirilməsi;

«drag and drop» texnologiyaları, yəni monitorda siçanın oxu ilə qrafiki obyektin seçilməsi, sonra isə onun ekranda müvafiq yerdə yerləşdirilməsi.

«Drag və drop» texnologiyalarının tətbiqinə əsasən tapşırıqlardan biri qrafiki obyektlərdən kompozisiyaların yaradılmasına aiddir (Şəkil.1).

Şəkil 1.«Drag və drop» texnologiyalarının istifadəsi ilə dərəcələməyə (nizamlama) aid tapşırıq nümunəsi.

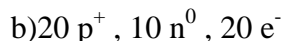
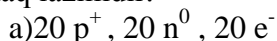
Tapşırıq VIII və IX sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Təklif olunan tapşırıq kimya və fizika fənlərinin inteqrasiyasına aiddir. Bu tapşırıqın düzgün həll olunması üçün maddədə molekullararası məsafənin maddənin aqreqat halından necə asılı olmasını bilmək lazımdır. Adətən, bu tip tapşırıqlar xarici dillərin tədrisində və ya tarix fənnindən xranalogiyanın tapılmasında istifadə olunur. Müəllimlər kimya, riyaziyyat və digər fənlərin tədrisində də bu tip tapşırıqlardan istifadə edə bilər. Bu həm də şagirdlərdə yuğun olaraq kimyəvi və riyazi dilin inkişafına kömək edər.

Müəllim ilkin atmosferdə oksigenin toplanmasının hansı proseslərlə nəticələndiyi cavabını şagirdlərdən alır. Bu sualın açıqlaması zamanı kimya fənninə inteqrasiya olunur. Belə məlum olur ki, ilkin atmosferi təşkil edən elementlərdən - hidrogenin oksigenlə qarşılıqlı təsirindən su, azotla birləşməsindən ammoniyak, karbonla birləşməsindən metan yarandı. Yerdə hidrogen - sianid, karbon qazı, hidrogen molekulu kimi müxtəlif birləşmələr meydana gəldi. Bu birləşmələr canlı orqanizmin tərkibinə daxil olan üzvi maddələrin əsasını təşkil etmişdir. İlkin atmosferdə oksigen yalnız birləşmələrin tərkibində olmuşdur. Biz bu misalda biologiya fənninin kimya fənni ilə inteqrasiyasına baxmış olduq.

Kimya və fizika fənni arasında oxşarlıq çoxdur. Oxşarlıq olduğu qədər fəqlilik də var. Su, hər 3 aqreqat halında mövcuddur. Suyu dondursaq və ya temperatur verib qaynatsaq, bu zaman tərkib və xassəsi dəyişməyəcək, sadəcə həcmi, forması, aqreqat halı dəyişiləcək. Bu zaman fiziki hadisə baş verir. Çünki biz həmin bərk aqreqat halında olan buza temperatur verib qızdırsaq və qaz aqreqat halında olan buxarı soyutsaq maye aqreqat halında olan suyu almış olarıq. Benzini qaynatdıqımız zaman aqreqat halı dəyişmiş olur ki, bu zaman da fiziki hadisə baş vermiş olur. Kükürd ilə oksigen arasında kimyəvi reaksiya baş verib yeni bir maddə (SO_2) alındığı üçün kimyəvi hadisə adlanır. Dəmir ilə kükürd arasında temperatur verilməsi ilə gedən kimyəvi reaksiya kimyəvi prosesdir. Lakin biz 4 qram dəmiri də 7 qram kükürdü də toz halında bir biri ilə qatmış olsaq bu zaman fiziki hadisə baş vermiş olacaq, çünki bu qarışımı mikroskop altında izləmiş olsaq dəmir tozu ilə kükürd tozunun qarışmış olduğunu görürük, yəni heç bir tərkib dəyişməsi baş verməyəcək.

Trenajorlar kimya fənninin tədrisində necə istifadə olunur? Yarım səviyyələri ilə bağlı - s, p, d, f; atomların elektron quruluşuna aid məsələlərin şagirdlər tərəfindən daha dərinləndirilməsi və şagirdlərin motivasiyasının artırılması üçün kimya trenajorlarının əhəmiyyəti böyükdür. Test nümunələrində baxaq:

1. Təklif olunan variantlardan birində Ca atomunda proton, neytron, elektron sayını tapmaq lazımdır.

2. Bu elektron formuluna $1s^2 2s^2 2p^6 3s^1$ malik element hansıdır?
a) Nikel b) Natrium
3. Elementin nisbi atom kütləsi 12 dir. Bu elementin oksidin formulunu yazın.
a) CaO b) CO₂
4. Elektron formulu 2,8,8,1 olan kimyevi elementin adını və element atomunun nüvəsinin yükünü təyin et.
a) K +19 b) Ca +20
5. Kimyevi elementin elektron formulu 2,8,8,1 kimidirsə s yoxsa p elementinə aiddir?
a) p-element b) s-element
6. K⁺ ionunun elektron formulunu təyin et.
a) $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 4s^1$ b) $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 4s^0$
7. Kimyevi elementlərdən hansının elektron formulunda xarici elektron təbəqəsi 5 elektrondan ibarətdir?
a) N, P, V b) N, P, As

Nəticə: 1. Öyrənmənin mümkünlüyü ilə tələbələrin təhsil prosesinə olan marağını qoruyur. 2. Hər bir mövzu üzrə tələbə tərəfindən mənimsəmə səviyyəsini ətraflı yoxlayır. 3. Şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərini artırır. 4. Planlaşdırılan təlim nəticələrinə nail olmağı optimallaşdırır. 4. Məktəblilərin tədrisinə fərqli yanaşmanı tətbiq edir

Kimyada bundan başqa məhlul, elektroliz, maddə miqdarı mövzusunə aid məsələ tipli tapşırıqların, digər mövzulara aid nəzəri tapşırıqların həllində kimya trenajorları effektiv üsuldur.

Problemin elmi aktuallığı: Müəllim işində problemlərin həlli üçün trenajorlardan istifadə edərək həm müəyyən bir bacarığın müstəqil inkişafı üçün, həm də müəllim rəhbərliyi altında kollektiv iş üçün tələbəyə çox sayda tədris materialı təklif edə bilər. Belə bir iş təşkili nəticəsində hər bir uşaq tez və düzgün düşünməyi, tapşırıqlarda özünü daha yaxşı istiqamətləndirməyi, mənalarnı anlamağı öyrənir.

Problemin elmi yeniliyi: Hal-hazırda təhsil fəaliyyətlərində kompüter texnologiyalarının tətbiqi getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da bir çox sahələr üzrə gələcək mütəxəssislərin hazırlanmasının effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa bilər.

Problemin praktik əhəmiyyəti: Trenajorlar bir çox fərqli kontekstdə istifadə olunur. Praktiki olaraq məhdudiyyətləri yoxdur və trenajorlar modelləşdirmə anlayışlarına uyğun gələn hər hansı bir sistemə tətbiq edilə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Селевко Г.К. Интерактивные технологии. М.: НИИ школьных технологий, 2006. Т. 2. 816 с.
2. Грибова В.В., Петряева М.В., Федорищев Л.А. Разработка виртуального мира медицинского компьютерного обучающего тренажера // Дистанционное и виртуальное обучение. 2011. № 9. С. 32-36.
3. N.Ə.Abişov. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə yeni tədris infrastrukturunun yaradılması və tətqiqi (kimyanın tədrisində tətbiqi). Pedaqogika üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya, Bakı, 2013.
4. <http://tehsiljurnali.az/mektebmuellim/762-biologiya-fnninin-tdrisindemasir-tlim-texnologiyalarnttbiqi.html>.
5. Й.Нентвиг, М.Кройдер, К.Моргенштерн. Химический тренажер, Москва, 1986, 470 с.

Н.А. Абышов, Я.И. Джафаров, С.И. Бахшийева
Использование онлайн-тренажеров в обучении химии

РЕЗЮМЕ

Проанализирована эффективность использования виртуальных интерактивных тренажеров при оценке практических навыков старшеклассников и старшекласников. Тестовые задания ориентированы на освоение учащимися более интенсивной и оптимальной технологии обучения, способствуют повышению мотивации к дидактическим задачам, изучаемым при обучении химии. Наряду с химией использование интерактивных тренажеров при обучении физике, математике и биологии значительно улучшает производительность, мышление и речь, а также стимулирует важную часть учебного процесса, то есть самостоятельную работу ученика.

Ключевые слова: симуляторы химии, видео игры, виртуальные симуляторы, интерактивные симуляторы.

N.A. Abishov, Y.I. Jafarov, S.I. Baxshiyeva
Use of online simulators in teaching chemistry

SUMMARY

The effectiveness of the use of virtual interactive simulators in the assessment of practical skills of high school students and high school students is analyzed. Test assignments focus students on mastering more intensive and optimal teaching technology, helping to increase motivation for didactic problems learned in the teaching of chemistry. Along with chemistry, the use of interactive simulators in the teaching of physics, mathematics and biology significantly improves the indicators that characterize the activity of thinking, speech, memory and stimulates an important part of the educational process, that is, it stimulates the student's independent work.

Key words: chemical simulators, video games, virtual simulators, interactive simulators.